

ДЕЯКІ ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРАВОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03680, Київ, Україна
E-mail: arybikova@ukr.net

Мета: обґрунтований вибір методів та прийомів дослідження феномена правової експертизи нормативно-правових актів як в Україні, так і в провідних країнах світу. **Методи дослідження:** у роботі використано діалектичний метод пізнання, загальнонаукові та спеціальні методи. **Результати:** запропоновано перелік методів, які у своїй сукупності дозволяють досягти мети щодо з'ясування теоретико-практичних засад організації та функціонування правової експертизи нормативно-правових актів. **Обговорення:** пошук сучасних теоретико-методологічних підходів до вивчення проблем правової експертизи нормативно-правових актів.

Ключові слова: методологія; метод; правова експертиза; нормативно-правовий акт; історико-правовий підхід; герменевтичний підхід; аксіологічний підхід.

Постановка проблеми та її актуальність. Юридична наука стикається з новими проблемами, пов'язаними з розробкою як теоретичних, так і практичних механізмів реалізації прав людини та громадянина, тому існує необхідність у створенні відповідних науково-теоретичних основ для нормотворчої та правозастосовчої діяльності, спрямованої на забезпечення безпеки людини, суспільства, держави та світу загалом, зокрема з точки зору розробки правильних методів, які можуть допомогти досягти цієї мети.

Переконані, що без використання сучасних теоретико-методологічних підходів до вивчення проблем правової експертизи нормативно-правових актів їх яскраве дослідження виявляється неможливим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику методології юридичної науки зокрема досліджували такі вчені як І.С. Андреев, С.Д. Гусарев, А.В. Лошкарєв, П.І. Люблінський, О.В. Петришин, О.Ф. Скакун, О.Д. Тихомиров, М.В. Цвік та інші. В частині, що стосується питань обрання методів дослідження правової експертизи нормативно-правових актів, можна

виділити наукові праці В.О. Бутенка, Т.О. Дідича, О.Г. Мінкової та інших вчених.

Водночас мають місце проблеми, які потребують подальшого наукового осмислення.

Метою статті є обґрунтований вибір методів та прийомів дослідження феномена правової експертизи нормативно-правових актів як в Україні, так і в провідних країнах світу.

Виклад основного матеріалу. Характеризуючи методологію наукових досліджень правової експертизи нормативно-правових актів, слід зазначити розгалуженість підходів до визначення правової експертизи, її місця та ролі у законотворчості через те, що цей напрям наукового пошуку виник порівняно нещодавно.

У сучасній теорії права методологію визначають як теоретичну основу та способи організації пізнавального процесу, які зумовлюють логічну послідовність наукового дослідження, охоплюють вчення про систему наукових понять, ідей, способів, логічних прийомів та принципів пізнання загальних і конкретних закономірностей виникнення, структури, розвитку та функціонування [1, с. 25; 2, с. 52; 3, с. 39].

Отже, методологію дослідження правової експертизи нормативно-правових актів можна визначити як систему теоретичних, отриманих у результаті досліджень знань, поглядів, ідей і методів їх реалізації, спрямованих на формування уявлень про юридичну природу процесу перевірки нормативно-правових актів експертами на відповідність їх встановленим вимогам.

Характеристика методології дослідження проблем правової експертизи нормативно-правових актів базується на обґрунтованій системі методів пізнання цього правового явища, які є предметом нашого подальшого дослідження.

О.В. Зайчук та Н.М. Онищенко вказують на загальнонауковий метод, коли відзначають, що під час вивчення державної та правової дійсності необхідно застосовувати багатоваріантний підхід до вирішення проблем, використовувати сучасні методи наукового пізнання, серед яких, насамперед, слід включати загальний метод філософської діалектики, який передбачає розгляд правових явищ з точки зору об'єктивного стану розвитку суспільства.

Цей метод реалізований з використанням інших методів дослідження, а саме: методу діалектичної логіки, історичного методу, системно-структурного методу тощо [4, с. 51].

Наукові підходи до розкриття юридичної діяльності пропонують С.Д. Гусарев та О.Д. Тихомиров, які висвітлюють історико-правовий підхід (застосовується у дослідженні генезису юридичної експертизи нормативно-правових актів), герменевтичний підхід (використовується як тлумачення законодавства, що регулює експертизу нормативно-правових актів, а також при визначенні методології та етапів юридичної експертизи), аксіологічний та гуманістичний підходи (дозволяють виявити такий вид правової експертизи нормативно-правових актів як природно-правова експертиза понять та основних нормативних актів та їх проектів), інформаційний підхід (на основі роботи з науковими джерелами) [5, с. 78–79].

Вивчення методологічних основ правової експертизи нормативно-правових актів також повинно проводитися з урахуванням таких методологічних підходів сучасної юриспруденції як природно-правовий, позитивістський та соціологічний. Здається доцільним проаналізувати

ступінь їх використання у дослідженнях з питань правової експертизи нормативно-правових актів.

Прийняття справедливих норм права вимагає природно-правової концепції права, розвиток якої тривав багато століть, і тепер вона має своїх прихильників серед юристів та філософів.

З огляду на це, думка Е. Дюркгейма заслуговує на особливу увагу, що закон формується в надрах суспільства, а законодавець лише освячує процес, що відбувся без нього [6, с. 196].

Послідовник цієї концепції О.М. Костенко зазначає, що не існує «природного права» і «позитивного права» як двох протилежних явищ, але є одне явище – право, яке має два нерозривні аспекти: «природний» і «позитивний», що усуває протиставлення закону та законодавства. У цьому контексті він визначає право як інститут соціального порядку, сприятливого для природного існування людей у суспільстві, заснований на законах природи, яким надається форма нормативних актів [7, с. 59].

Прихильники теорії природного права називають головною вимогою до створення досконалого законодавства якнайповніше відображення законів природного права [7, с. 79].

Створюючи кожну норму «позитивного права», законодавець повинен виходити з природних законів людського життя. Таким чином, думка О.М. Костенко про те, що це призведе до вирішення багатьох проблем праворозуміння та правозастосування, видається обґрунтованою, оскільки для людини буде природно брати участь у реалізації такого правового акта [7, с. 43].

Оскільки правова експертиза нормативно-правових актів має на меті сприяти вдосконаленню законодавства, вважаємо, що частиною правової експертизи нормативно-правових актів має бути перевірка відповідності їх природним законам суспільного життя.

Таким чином, згідно сучасних поглядів на теорію природного права, існує об'єктивна потреба відобразити природні закони життя людини в суспільстві при створенні нормативно-правових актів та розробці відповідних принципів юридичної експертизи в цій галузі. Тому пропонуємо ввести в науковий обіг новий вид правової експертизи нормативно-правових актів відповідно до природних законів суспільного життя, для позначення якого пропонуємо термін

«природно-правова експертиза нормативно-правових актів та їх проектів».

На наш погляд, така експертиза повинна стосуватися, насамперед, концепцій та основних нормативних актів та їх проектів, оскільки, якщо вони відповідають вищезазначеним вимогам, прийняті відповідно до них нормативно-правові акти можуть перевірятись на відповідність природним законам суспільного життя людей звичайними методами правової експертизи.

Питання визначення правових критеріїв відповідності норми права природно-правовим ідеям видається дискусійним. На наш погляд, таким критерієм має бути відповідь на питання: чи є запропоноване правило природним для людського суспільства чи неприродним, чи порушує воно загальне поняття справедливості. Наприклад, у кримінальному праві діяння може вважатися злочином лише в тому випадку, якщо воно порушує закони соціального характеру, тобто є неприродним [7, с. 63].

О.М. Костенко визначає права людини через концепцію свободи людини, втілену в чинному законодавстві, що захищає її від свавілля [7, с. 60].

Виходячи з цього, критерієм дотримання прав людини і громадянина в нормативно-правовому акті буде наявність консолідації свободи людини і громадянина.

В іншому випадку, згідно з термінологією О.М. Костенко, нормативно-правовий акт відображатиме свавілля у формі акту, що порушує закони соціального характеру. Термін «свавілля» використовує КСУ у своєму рішенні від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005.

Виглядає перспективним застосувати до проблем правової експертизи нормативно-правових актів синергетичний метод, що дозволяє вважати правову експертизу нормативно-правових актів важливим елементом системи самоорганізації законодавства – складним правовим явищем, яке прагне до самозбереження. Це, у свою чергу, підкреслює роль та важливість правової експертизи нормативно-правових актів [8].

За допомогою методології маємо можливість правильно визначити місце правової експертизи нормативно-правових актів у динамічних та складних процесах законотворчості, а також її

вплив на вдосконалення правоохоронних процесів.

Тому слід зазначити, що категорія «правова експертиза нормативних актів» має ознаки системності. Як елемент, вона є частиною більш складних систем – таких, як «нормотворчість», «законотворчість», «правовий моніторинг», які перебувають у постійному русі, розвиваючись, взаємодіючи, доповнюючи одна одну.

Одним із методів дослідження правової експертизи нормативно-правових актів є системно-структурний метод, який базується на тезі про те, що об'єкти, що мають різну природу, об'єднує той факт, що вони є складною організованою системою [9, с. 206].

Системний підхід у вивченні правової експертизи нормативно-правових актів заснований на тому, що юридичні науки досліджують основи правової системи в цілому та її підсистем з точки зору різних характеристик, що дозволяє виявити внутрішню єдність, органічність, взаємозв'язок та гармонійну взаємодію його компонентів [10, с. 270–287].

Враховуючи підхід, запропонований І.С. Андрєєвим [11, с. 53], ми можемо виділити такі складові дослідження правової експертизи нормативно-правових актів:

- 1) структура системи правової експертизи з визначенням зв'язків та відносин між компонентами системи;
- 2) мета та завдання правової експертизи в цілому, цілі кожного з елементів конструкції, опис їх властивостей;
- 3) опис зовнішніх зв'язків з іншими системами (правовий моніторинг, законотворчість тощо);
- 4) закономірності роботи системи.

Елементи системи правової експертизи нормативно-правових актів є похідними від структурних елементів змісту юридичної практики, до яких М.І. Кагадій включає: суб'єктів юридичної практики та її учасників; об'єкти юридичних дій; завдання, мету, функції, методи та результати юридичної практики; внутрішню організацію юридичної практики (процесуальне провадження, стадії, процедури та режими); зовнішню форму юридичної практики; внутрішні та зовнішні зв'язки [12, с. 12–13].

Таким чином, застосовуючи системний підхід до правової експертизи нормативно-

правових актів, ми можемо виділити такі елементи цього явища, як підсистеми правової системи, що виконує контрольну функцію в системі суспільних відносин [11, с. 53] та типу юридичної практики: предмет правової експертизи, об'єкт правової експертизи, її мета, завдання, види, предмет, метод дослідження об'єкта правової експертизи, процедура правової експертизи, а також висновок експерта як результат правової експертизи нормативно-правових актів.

Висновки. За допомогою методології можемо правильно визначити роль і місце правової експертизи нормативно-правових актів у динамічних та складних процесах законотворчості, виявити об'єктивні закономірності її розвитку, визначити її елементний склад.

До загальних методів дослідження інституту правової експертизи нормативно-правових актів, на нашу думку, мають увійти загальнонаукові методи (порівняння, узагальнення, аналіз тощо).

До спеціальних методів наукових досліджень у цій галузі відносяться порівняльно-правовий, системно-структурний, формально-правовий, герменевтичний, прогностичний та інші методи.

Вважаємо, що використання цих методів у повному обсязі дозволяє досягти поставленої перед дослідником мети щодо з'ясування теоретичних та практичних основ організації та функціонування правової експертизи нормативно-правових актів.

Перехід від методологічного монізму до світоглядно-методологічного плюралізму впливає на розвиток усіх державно-правових явищ, включаючи правову експертизу нормативно-правових актів, що виявляється у поєднанні вже розроблених усталених методологічних підходів (правового позитивізму) та методологічних підходів сучасної юриспруденції.

Література

1. Загальна теорія держави і права: підруч. / за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс): підруч. Харків: Еспада, 2006. 776 с.
3. Люблинский П.И. Техника, толкование и казуистика уголовного кодекса. Москва: Зерцало, 2004. 188 с.

4. Теорія держави і права. Академічний курс: підруч. / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

5. Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія. Основи юридичної діяльності: навч. посіб. для юрид. ф-тів. 2-ге вид., перероб. Київ: Знання, 2006. 487 с.

6. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение. Москва: Канон, 1995. 352 с.

7. Костенко О.М. Культура і закон – у протидії злу: монографія. Київ: Атіка, 2008. 352 с.

8. Лошкарев А.В. К вопросу актуальности синергетики как методологического ресурса правоведения. *Вопросы экономики и права*. 2015. № 9. С. 10–13.

9. Керимов Д.А. Свобода, право и законность в социалистическом обществе. Москва: Госюриздат, 1960. 223 с.

10. Керимов Д.А. Философские проблемы права. Москва: Мысль, 1972. 472 с.

11. Андреев И.С. Системный подход к понятию экспертизы нормативного правового акта. *Журнал российского права*. 2001. № 6. С. 51–55.

12. Кагадій М.І. Юридична практика в правовій системі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Київ, 2005. 22 с.

References

1. Zagal'na teorija derzhavy i prava: pidruch. / za red. M.V. Cvika, O.V. Petryshyna. Harkiv: Pravo, 2009. 584 s.
2. Skakun O.F. Teorija derzhavy i prava (encyklopedychnyj kurs): pidruch. Harkiv: Espada, 2006. 776 s.
3. Ljublinskij P.I. Tehnika, tolkovanie i kazuistika ugolovno kodeksa. Moskva: Zercalo, 2004. 188 s.
4. Teorija derzhavy i prava. Akademichnyj kurs: pidruch. / za red. O.V. Zajchuka, N.M. Onishhenko. Kyi'v: Jurinkom Inter, 2006. 688 s.
5. Gusarjev S.D., Tyhomirov O.D. Jurydychna deontologija. Osnovy jurydychnoi' dijal'nosti: navch. posib. dlja juryd. f-tiv. 2-ge vyd., pererob. Kyi'v: Znannja, 2006. 487 s.
6. Djurkgejm Je. Sociologija. Ее предмет, метод, prednaznachenie. Moskva: Kanon, 1995. 352 s.
7. Kostenko O.M. Kul'tura i zakon – u protydii' zlu: monografija. Kyi'v: Atika, 2008. 352 s.

8. Loshkarev A.V. K voprosu aktual'nosti sinergetiki kak metodologicheskogo resursa pravovedeniya. *Voprosy jekonomiki i prava*. 2015. № 9. S. 10–13.

9. Kerimov D.A. Svoboda, pravo i zakonnost' v socialisticheskom obshhestve. Moskva: Gosjurizdat, 1960. 223 s.

10. Kerimov D.A. Filosofskie problemy prava. Moskva: Mysl', 1972. 472 s.

11. Andreev I.S. Sistemnyj podhod k ponjatiju jekspertizy normativnogo pravovogo akta. *Zhurnal rossijskogo prava*. 2001. № 6. S. 51–55.

12. Kagadij M.I. Jurydychna praktyka v pravovij systemi Ukrai'ny: avtoref. dys. ... kand. juryd. nauk: spec. 12.00.01. Kyi'v, 2005. 22 s.

G. Ribikova

SOME QUESTIONS OF METHODOLOGY OF SCIENTIFIC RESEARCH OF LEGAL EXAMINATION OF LEGAL ACTS

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mail: arybikova@ukr.net

Objective: a reasonable choice of methods and techniques for studying the phenomenon of legal examination of regulations both in Ukraine and in leading countries. **Research methodology:** in the work the dialectical method of cognition, general scientific and special methods was used. **Findings:** a list of methods is proposed, which together allow to achieve the goal of clarifying the theoretical and practical foundations of the organization and functioning of legal examination of regulations. **Discussion:** search for modern theoretical and methodological approaches to the study of problems of legal examination of regulations.

In modern theory of law, methodology is defined as the theoretical basis and methods of organizing the cognitive process, which determine the logical sequence of scientific research, cover the doctrine of a system of scientific concepts, ideas, methods, logical techniques and principles of knowledge of general and specific patterns of origin, structure, development and functioning.

The methodology of research of legal examination of normative legal acts can be defined as a system of theoretical, obtained as a result of research knowledge, views, ideas and methods of their implementation, aimed at forming ideas about the legal nature of the process of checking normative legal acts by experts.

The characteristic of the methodology of research of problems of legal examination of legal acts is based on the grounded system of methods of knowledge of this legal phenomenon.

The research of methodological bases of legal examination of legal acts should also be carried out taking into account such methodological approaches of modern jurisprudence as natural-legal, positivist and sociological.

With the help of methodology we can correctly determine the role and place of legal examination of legal acts in dynamic and complex law-making processes, identify objective patterns of its development, determine its elemental composition.

In our opinion, the general research methods of the institute of legal examination of legal acts should include general scientific methods (comparison, generalization, analysis, etc.).

Special methods of scientific research in this field include comparative law, system-structural, formal law, hermeneutic, prognostic and other methods.

Keywords: methodology; method; legal examination; normative-legal act; historical-legal approach; hermeneutic approach; axiological approach.